

Dr Katarzyna Hanisz
Łódź - UM

POWSTANIE I ROZWÓJ MUZEUM FARMACJI I WYDZIAŁU FARMACEUTYCZNEGO AKADEMII MEDYCZNEJ I UNIWERSYTETU MEDYCZNEGO W ŁODZI

Abstract

In the nineteenth century, pharmacists of Lodz made efforts to set up a pharmaceutical museum; their efforts were further continued in the period of the Second Republic of Poland. The systematic development of the Museum of Pharmacy at the Faculty of Pharmacy of the Medical Academy/the Medical University of Lodz has been observed since 1970. Prof. Robert Rembieliński, Prof. Jan Muszynski, Assoc. Prof. Henryk Pankiewicz, Prof. Marian Zgoda and other scholars of the University rendered considerable services to the foundation and development of the Museum.

Streszczenie

Łódzcy aptekarze już w XIX wieku podejmowali starania o utworzenie muzeum farmaceutycznego, które kontynuowali w II Rzeczypospolitej. Systematyczny rozwój Muzeum Farmacji i Wydziału Farmaceutycznego AM/UM widoczny jest od 1970 roku. Znaczne w tym zasługi prof. Roberta Rembielińskiego, prof. Jana Muszyńskiego, doc. Henryka Pankiewicza, prof. Mariana Zgody i innych pracowników Uczelni.

Muzeum Farmacji i Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Medycznego w Łodzi jest jednym z nielicznych tego typu muzeów w Polsce. Działalność tej placówki świadczy o głębokim szacunku łódzkiego środowiska farmaceutycznego dla tradycji swojego zawodu. Warto zatem przypomnieć te wydarzenia, które poprzedziły i doprowadziły do jej powstania.

Już w początkach XX wieku łódzcy aptekarze aktywnie uczestniczyli w ogólnopolskich akcjach, mających na celu utworzenie odrębnego muzeum farmaceutycznego. Świadectwem tego było wystąpienie ich przedstawiciela prof. farm. Teofila Tugendholda (1855-1935) na Pierwszym Zjeździe Aptekarzy Królestwa Polskiego w Łodzi w 1912 r., w którym zaapelował on do zebranych o gromadzenie wszelkich pamiątek związanych z zawodem i przysyłanie ich do lokalnych organizacji aptekarskich. O skuteczności tej inicjatywy świadczą obszerne wykazy ofiarowanych przedmiotów, książek i dokumentów o wartości muzealnej, które opublikowano w 1913 r. na łamach warszawskich *Wiadomości Farmaceutycznych*. Na apel T. Tugendholda odpowiedzieli,

Prof. dr Robert Rembieliński

Doc. dr hab. Henryk Pankiewicz

między innymi członkowie Łódzkiego Stowarzyszenia Aptekarzy, gromadząc dawne wydawnictwa naukowe z dziedziny farmacji, botaniki i chemii.

W okresie międzywojennym jednym z rzeczników muzealnictwa farmaceutycznego w Polsce był łódzki aptekarz, historyk farmacji dr farm. Robert Rembieliński (1894.1975). W latach 1934.1939 pełni on funkcję przewodniczącego podsekcji muzealnej w Sekcji Naukowej Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego i z wielkim zaangażowaniem propagował gromadzenie pamiątek historycznych, dotyczących rozwoju farmacji. Na Zjeździe Delegatów Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego w Krakowie w 1936 r. zgłosił on wniosek o powołanie do życia pierwszego w kraju muzeum farmacji. Podjęte wkrótce prace organizacyjne zostały jednak przerwane wybuchem drugiej wojny światowej.

Po wojnie, niezależnie od tworzącego się w latach 1946-1960 Muzeum Farmacji Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Krakowie (od 1993 r. Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego), podjęto próbę zorganizowania podobnej, lecz znacznie mniejszej i skromniejszej placówki przy Wydziale Farmaceutycznym Akademii Medycznej w Łodzi. Zaczątki łódzkich zbiorów sięgają lat 1946.1956, kiedy to istniał Gabinet Propedeutyki Farmacji oraz Organizacji Ochrony Zdrowia i Służby Farmaceutycznej, a historia farmacji była niezbyt potrzebnym uzupełnieniem wymienionych przedmiotów nauczania. Kierownik tego gabinetu dr Robert Rembieliński, a od 1962 r. pierwszy w Polsce profesor historii farmacji zbierał naczynia, moździerze i inne utensylia apteczne z myślą o przyszłym muzeum. Niestety, jego wysiłki nie przyniosły spodziewanych efektów. Złożyło się na to wiele czynników, a do najważ-

niejszych należały trudności lokalowe Wydziału Farmaceutycznego. Gabinet Historii Farmacji mieścił się początkowo w małym pokoiku przy ul. Lindleya 3, a następnie w podobnym lokalu w gmachu Rektoratu przy alejach Kościuszki 4. Sytuacja ta nie uległa poprawie nawet wówczas, gdy utworzono w Łodzi Zakład Historii Farmacji (1956), a następnie pierwszą w Polsce Katedrę Historii Farmacji (1959). Niemniej, zgromadzone wcześniej eksponaty muzealne, materiały archiwalne i kinematograficzne oraz starodruki, pochodzące z prywatnych zbiorów R. Rembielińskiego były stale uzupełniane i wzbogacane, głównie przez dary od osób prywatnych.

Znaczące osiągnięcia w gromadzeniu muzealiów farmaceutycznych mieli też pracownicy Zakładu Farmakognozji i Uprawy Roślin Leczniczych łódzkiego Wydziału Farmaceutycznego. Dzięki kolekcjonerskiej pasji kierownika Zakładu prof. Jana Muszyńskiego (1884-1957) zebrano wiele zabytkowych naczyń aptecznych oraz wartościowe dzieła naukowe z zakresu farmacji i dyscyplin pokrewnych. Wiele eksponatów i książek z łódzkiej kolekcji zostało przekazanych do Muzeum Farmacji w Krakowie, które uzyskało status placówki ogólnopolskiej.

W 1966 r. Katedra Historii Farmacji Akademii Medycznej w Łodzi wraz ze zgromadzonymi w niej eksponatami muzealnymi i księgozbiorem zostały przeniesione do dwóch niewielkich pomieszczeń przy ul. Sterlinga 5, a w 1969 r. do małego pokoiku w nowym gmachu Wydziału Farmaceutycznego przy ul. Narutowicza 120a (obecnie Muszyńskiego 1). W 1967 r. pieczę nad muzealiami przejął dr farm. Henryk Pankiewicz (1917-1977), późniejszy docent (1979) oraz długoletni kierownik Pracowni Historii Farmacji (1970-1987) w Zakładzie, a następnie w Katedrze Historii Medycyny i Farmacji Akademii Medycznej w Łodzi.

Pierwszą ekspozycję muzealną zorganizowano w holu gmachu Wydziału Farmaceutycznego w 1970 r. z okazji 25-lecia Akademii Medycznej w Łodzi. Osiągnięcia uczelni bogato udokumentowano fotografiami, materiałami archiwalnymi, podręcznikami i odpowiednimi eksponatami. Kolejna wystawa, tym razem dotycząca przeszłości łódzkiego aptekarstwa miała miejsce w 1971 r. Wydarzenie to zostało odnotowane przez lokalną prasę codzienną. W *Panoramie Dziennika Łódzkiego* z dnia 18/19 kwietnia tegoż roku napisano: „...w mieście naszym zapewne są jeszcze tacy, którzy przed I wojną biegali po >>kogutka<< do apteki imię pana prowizora Bronisława Głuchowskiego przy ul. Dzielnej 6. W górnym holu gmachu Wydziału Farmaceutycznego w łódzkiej Akademii Medycznej może sobie kto chce i dzisiaj obejrzeć w małym muzeum oryginalne druczki, przyklejane do butelek z miksturami, do łubianych pudełek do maści, na których w językach polskim i rosyjskim ozdobne nadruki głosiły chwałę apteki, a podana w tajemniczych łacińskich zawijasach receptura była świadectwem wiedzy i umiejętności imię pana prowizora z przymieszką dreszczyku tajemnicy. Są tam i metalowe pudełeczka, w których sprzedawano wówczas szczególnie drogie medykamenty, do których należała choćby oryginalna, produkowana na licencji amerykańskiej „biała

Od lewej: dr Jan Hołyński, dr Katarzyna Hanisz, prof. dr hab. Marian Mikołaj Zgoda

wazelina”. W 1971 r. ukazała się też pierwsza oficjalna wzmianka o łódzkich zbiorach farmaceutycznych w opracowaniu Stanisława Lorentza „Przewodnik po muzeach i zbiorach w Polsce”. Informacja ta została znacznie poszerzona w dwóch kolejnych wydaniach przewodnika (1973, 1984).

W 1973 r. na bazie muzealiów Wydziału Farmaceutycznego zorganizowano dla uczczenia 150 rocznicy Łodzi przemysłowej wystawę „Rola Łodzi w medycynie i farmacji”. W tym samym roku urządzono też niewielką, ale za to stałą (1973-1976) ekspozycję zabytków aptekarstwa łódzkiego w witrynie na parterze gmachu Wydziału. W późniejszym czasie zbiory farmaceutyczne były wielokrotnie prezentowane podczas okolicznościowych uroczystości i wystaw, m.in. z okazji: XXX-lecia Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego (1977), XII Naukowego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny (1979) oraz dla uczczenia pamięci zmarłych profesorów - Jana Muszyńskiego (1957), Feliksa Modrzejewskiego (1976), Kazimierza Mońkowskiego (1978). Pod koniec 1980 r. zorganizowano też wystawę z okazji

1000-lecia urodzin Awicenny, jednego z najznakomitszych uczonych arabskich z okresu Średniowiecza.

W 1982 r. w związku z dużym nagromadzeniem eksponatów zaadaptowano na potrzeby muzeum nowe pomieszczenie na terenie Zakładu Farmacji Stosowanej Wydziału Farmaceutycznego. Scenariusz dwóch ekspozycji pod nazwami: „W starej aptece” oraz „Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej w Łodzi w dokumencie historycznym” opracował doc. dr hab. Henryk Pankiewicz, ówczesny kierownik Pracowni Historii Farmacji i kustosz muzeum. Z ogromnym zaangażowaniem zadbał on o rozwój nowo powstałej placówki. Do wzbogacenia jej zbiorów przyczyniło się po raz kolejny lokalne środowisko aptekarskie i studenci farmacji, przekazując pamiątki rodzinne i inne dary, oczywiście różnej klasy i wartości.

W 1977 r. funkcję kierownika Pracowni Historii Farmacji i Muzeum powierzono dr farm. Katarzynie Hanisz, która zaangażowała się w dalszy rozwój tej placówki. W 1990 r. podjęto prace mające na celu uporządkowanie i rozszerzenie dotychczasowych zbiorów. Rok później urządzono nową ekspozycję historyczną o tematyce medycznej i farmaceutycznej, w tym odrębny dział autorstwa dr farm. Jana Hołyńskiego, obrazujący dorobek przemysłu farmaceutycznego w regionie łódzkim. Przygotowano też wystawę prac farmaceutów, parających się różnymi dziedzinami sztuki. Uroczyste otwarcie wystawy odbyło się 17 września 1991 r. z udziałem profesorów Wydziału Farmaceutycznego, członków Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego i licznego grona łódzkich aptekarzy. Rok później Muzeum Farmacji gościło byłych wychowanków Akademii Medycznej w Łodzi, przybyłych do naszego miasta na światowe Spotkanie Łódzian 16-19 września 1992 r.

W 1995 r. muzeum przeniesiono do nowej, odpowiednio przystosowanej do tego celu, samodzielnej salki. W jej przygotowaniu i wyposażeniu duże zasługi położył prof. dr hab. Marian Zgoda, kierownik Zakładu (obecnie Katedry) Farmacji Stosowanej i miłośnik historii farmacji. Oficjalne otwarcie muzeum w nowej siedzibie połączone z obchodami 50-lecia Wydziału Farmaceutycznego w Łodzi w październiku 1995 r. W tym też czasie częścią eksponatów ozdobiono salę posiedzeń Rady Wydziału Far-

maceutycznego oraz korytarze gmachu Farmacji. Do tej pory stanowią one atrakcyjną „wizytówkę” Uczelni.

W łódzkim Muzeum Farmacji odtworzono historyczny wystrój apteki z przełomu XIX/ XX wieku. Tworzą go meble apteczne w stylu secesyjnym, naczynia i narzędzia aptekarskie, zabytkowe wagi i odważniki i inne eksponaty z zakresu kultury materialnej aptekarstwa. Wśród nich dużą wartość zabytkową mają: gotycki moździerz spiżowy z 1523 r., wazoniki z fabryk porcelany Ćmielów i Baranówka z początków XIX wieku, drewniane puszkę, ozdobne naczynia ceramiczne ze znakami Delft, kryształowe karafki apteczne oraz słoiczki ze szkła kobaltowego i seledynowego. Warto też zwrócić uwagę na cynowe i miedziane menzury, komplety norymberskich odważników kubeczkowych z XVII w., holenderską ceramikę kafelkową o tematyce farmaceutycznej z XVIII w. oraz akwarele Andrzeja Strumiły przedstawiające naczynia apteczne. W muzeum zgromadzono też aparaturę laboratoryjną, pochodzącą z XIX i XX w.: apteczne autoklawy, tabletkarkę ręczną, prasy śrubowe, perkolatory, łaźnie wodne, mikroskopy, palniki gazowe i inne narzędzia i przybory używane w pracy aptecznej.

Kolejny dział ekspozycji przedstawia grafikę użytkową farmacji. Należą do niej sygnatury, etykiety i drobne opakowania apteczne, a także exlibrysy i plakietki identyfikacyjne uczestników zjazdów i sympozjów farmaceutycznych.

W muzeum są też zbiory archiwalne i ikonograficzne, które świadczą o aktywnej działalności zawodowej, naukowej i społecznej łódzkich farmaceutów. Inne przedstawiają historyczny rozwój Wydziału Farmaceutycznego w Łodzi oraz osiągnięcia jego kadry naukowo-dydaktycznej. Dokumenty gromadzone są w teczkach tematycznych i personalnych. Cenną pamiątkę stanowi olejny portret prof. Jana Muszyńskiego, twórcy i pierwszego dziekana Wydziału Farmaceutycznego. Uzupełnieniem tego działu kolekcji są zdjęcia kolejnych dziekanów i profesorów, zawieszane na ścianach w sali posiedzeń Rady Wydziału i w holu na parterze gmachu.

Na zasobność muzealnego księgozbioru składają się wartościowe pozycje literatury współczesnej, jak i starodruki. Najstarszym polskim drukiem i ozdobą zbiorów jest zielnik Syreniusza z 1613 r. W bibliotece przechowywane są farmakopee, w tym również polskie lekospisy. Od wielu lat gromadzona jest też prasa farmaceutyczna, specjalistyczne kalendarze, cenniki apteczne, informatory i biuletyny. Są one cennym źródłem wiedzy historyczno-farmaceutycznej.

Muzeum Farmacji stanowi integralną część Pracowni Historii Farmacji, działającej w strukturze Katedry Historii Medycyny i Farmacji. Jest więc naturalnym zapleczem placówki naukowo-badawczej i dydaktycznej. W muzeum odbywają się zajęcia z historii medycyny i farmacji dla studentów Wydziału Farmaceutycznego i Oddziału Medycyny Laboratoryjnej. Nawiązano również współpracę ze szkołami farmaceutycznymi w Łodzi, których uczniowie corocznie odwiedzają muzeum i słuchają wykładów poświęconych rozwojowi zawodu farmaceutycznego, historii leków itp. Zabytki apte-

karstwa cieszyły się też ogromnym zainteresowaniem młodzieży szkolnej podczas I Festiwalu Nauki i Sztuki w Łodzi 15.17 maja 2001 r. Zgromadzone w muzeum eksponaty, archiwalia i księgozbiór stanowią cenny materiał poznawczy w badaniach historyczno-farmaceutycznych, w tym również w zakresie muzealnictwa. Korzystają z nich osoby piszące rozprawy doktorskie i prace magisterskie w różnych łódzkich uczelniach.

Muzeum Farmacji pełni ważną rolę popularyzatorską, głównie w zakresie tradycji łódzkiego aptekarstwa. Sprzyja temu fakt, że znalazła w niej siedzibę Sekcja Historyczna Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego.

Katarzyna Hanisz: Teofil Tugenholt (1855-1935). *Gazeta Farm.* 1993 nr 8 s. 38-39; Taż: Prof. dr Robert Rembieliński (1894-1975). *Gazeta Farm.* 1993 nr 10 s. 56; Henryk Pankiewicz: Wydział Farmaceutyczny w latach 1945-1970. *Farm. Pol.* 1971 T. 27 nr 2 s. 97-112; Katedra i Zakład Historii Farmacji. XXV - lecie Wydziału Farmaceutycznego w Łodzi / pod red. Tadeusza Dutkiewicza, Henryka Pankiewicza, Reginy Zielińskiej-Sowickiej. Łódź 1970; Stanisław Proń: Museum Poloniae Pharmaceuticum. Warszawa 1967 s. 31-49; Barbara Kuźnicka: O roli historii w procesie humanizacji farmacji. *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918-1978* / pod red. Zofii Jerzmanowskiej i Barbary Kuśnickiej. Warszawa 1986 s. 25; Henryk Pankiewicz: Muzealia Wydziału Farmaceutycznego AM w Łodzi. *Farm. Pol.* 1981 T. 37 nr 4 s. 226-227; L. Rudnicki: Wiedza do wykorzystania nie tylko za ladą apteczną. *Panorama Dziennika Łódzkiego* z dnia 18/19 kwietnia 1971; Stanisław Lorentz: Przewodnik po muzeach w Polsce. Warszawa 1971 s. 164; Henryk Pankiewicz: Muzealia Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Łodzi i ich rola w ekspozycji, dydaktyce i pracach naukowo-badawczych. *Arch. Hist. Med.* 1985 T. 48 nr 1 s. 31-40; Z. Podolska: Pokój pod gwiazdami. *Życie i Zdrowie* 1984 R. 11 nr 258 s. 8-9; Jan Hołyński: Działalność historyków farmacji w Łodzi. *Farm. Pol.* 1993 T. 49 nr 7/8 s. 55-56; Materiały jubileuszowej sesji naukowo-historycznej 50 lat Łódzkich Wydziałów Medycznych 1945-1995. *Ann. Acad. Med. Lodz.* 1995 suppl. 31; Katarzyna Hanisz: Powstanie i rozwój Muzeum Farmacji i Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej i Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. *Kronikarz* 2003/2004 R. 2 s. 219-224, il., portr., bibliogr.; Alina Strzelczyk-Ruszkiewicz: Próba oceny stanu muzealnictwa farmaceutycznego w Polsce (maszynopis pracy magisterskiej w Pracowni Historii Farmacji i Muzeum UM w Łodzi) Łódź 1981 s. 47-53; // Archiwum Pracowni Historii Farmacji i Muzeum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. Sprawozdanie z działalności Sekcji Historii Farmacji Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego za 1991 r.